

14 JULI

Éric Vuillard bij Meulenhoff:
De orde van de dag
14 juli

www.meulenhoff.nl

Éric Vuillard

14 juli

Vertaald uit het Frans door
Liesbeth van Nes

MEULENHOF

Gepubliceerd met steun van het Institut Français des Pays-Bas.

ISBN 978-90-290-9272-2

ISBN 978 94-023 1124 2 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *14 Juillet*

Omslagontwerp: DPS Design & Prepress Studio

Omslagbeeld: *La Liberté guidant le peuple* (detail),

Eugène Delacroix, 1830, musée du Louvre, Parijs

Auteursfoto: © Melania Avanzato

Vormgeving binnenwerk: Adriaan de Jonge

© 2016 Actes Sud

© 2019 Nederlandse vertaling Liesbeth van Nes en Meulenhoff

Boekerij bv, Amsterdam

Published by special arrangement with Actes Sud and in conjunction with their duly appointed agent 2 Seas Literary Agency.

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor Lucie

De Folie Titon

Een buitenplaats is een buitenhuis, buitensporigheid van een bouwmeester, vorstelijke waanzin. De luchtige, verfijnde aanblik en de losbandigheid van het licht door de ontelbare ramen kondigen de heerschappij aan van het tweede huis voor de burger. Een buitenhuis is een imitatie van de villa's van Palladio, voor de ondernemer heeft het wat van Vitruvius, voor de modepop iets van Alberti. Maar van alle buitens die in Frankrijk in Bourgondië en rond Bordeaux, bij Montpellier of langs de Loire werden gebouwd, van al die uitbundige villaatjes met eilandjes magnolia's en mosbegroeide grotten in de liefvallige tuinen, waarin zwermen parasolletjes zich over de lanen verspreiden, was de Folie Titon het buiten dat werkelijk van zich deed spreken in de laatste uren van het ancien régime. Het werd beroemd doordat er voor het eerst in de wereldge-

schiedenis een heteluchtballon opsteeg, met in de mand twee mannen. Het papier dat rond de ballon zat, kwam van de Réveillonfabriek, die bij de Folie Titon was gevestigd, in het stadje Saint-Antoine bij Parijs. De volgende keer dat de buitenplaats van zich deed spreken, was ook meteen de laatste. Op 23 april 1789 richt Jean-Baptiste Réveillon, eigenaar van de koninklijke behangfabriek, zich tot verzamelde kiesmannen van zijn district en eist loonsverlaging. Hij heeft meer dan driehonderd mensen aan het werk in zijn manufactuur aan de Rue de Montreuil. Het is verbijsterend hoe onbekommerd en vrijmoedig hij beweert dat arbeiders best kunnen rondkomen van vijftien stuivers per dag in plaats van twintig, dat sommigen *al een horloge in het vestzakje* hebben en spoedig rijker zullen zijn dan hij. Réveillon is de koning van het behang, hij exporteert het over de hele wereld, maar de concurrentie is fel; hij zou willen dat hij minder kosten aan zijn arbeidskrachten had.

Het was in de mode gebracht door Marie-Antoinette, die haar boudoir ermee liet behangen: onder een bloemenbaldakijn drukt amor een duif tegen zich aan, engeltjes met pijl-en-boog, grotesken, pastorales, apenkuren. En dat modieuze behang, schitterend beschilderd, sjablonen en penselen, had zich over heel Europa verspreid; tussen twee weelderige feesten in had Jean-Baptiste Réveillon met

een verfijnd gebaar zijn jasje, rood als geplette framboos, opgebold en zijn crème sjaal herschikt, terwijl hij vanwege de moordende internationale concurrentie ernstig overwoog de lonen te verlagen.

Het volk had echter honger. De prijs van graan was gestegen, de prijs van tarwe was gestegen, alles was duur. En nu had Henriot, salpeterfabrikant, ook al loonsverlaging aangekondigd. In de faubourgs begon het te gisten. 's Avonds in de kroeg kwamen ze bij elkaar, riepen, scholden, dronken wat en vroegen zich af hoelang ze de huur nog konden betalen. Iedereen was opgewonden, onrustig. Het was een lange nacht, die van 23 april 1789, met eindeloos gepraat, geklaag en kwaai koppen.

Het was kort voor de verschillende keren uitgestelde opening van de Staten-Generaal. Er werd gedemonstreerd. Eén dag, twee dagen, vergeefs. Réveillon en Henriot hebben waarschijnlijk gedacht dat het wel over zou trekken, dat de mensen tussen twee teugen pinard, tussen twee hompen brood de pil wel zouden slikken, het moest wel! – en dat ze allemaal binnenkort 's ochtends terug zouden komen om voor hun machines te knielen en te sappen om te kunnen leven, want je moet nu eenmaal leven! – en je kunt je leven niet doorbrengen met op het Place de Grève schreeuwen. Maar het protest hield niet op.

Er heerste namelijk grote hongersnood in Frankrijk. De mensen crepeerden. De oogsten waren slecht geweest. Veel gezinnen bedelden om in leven te blijven. Overal waren graantransporten aangevallen, zolders geplunderd, winkels leeggehaald. Ruiten werden met stenen ingegooid, vaten met messen opengewrikt. Er was hongeroproer geweest in Besançon, in Dax, in Meaux, in Pontoise, in Cambrai, in Montlhéry, in Rambouillet, in Amiens. Overal waren magistraten beschimpt, hun paleizen belegerd, soldaten verwond. Het opstandige volk bestond uit vrouwen en kinderen. Uit werklozen ook. Op zeshonderdduizend inwoners telde Parijs tachtigduizend mensen zonder werk of middelen van bestaan. Dus was er onrust in de krotten, het volk was buiten de debatten gehouden, buiten de voorbereidende verkiezing van de Staten-Generaal, en het had donders goed door: er valt niet veel van te verwachten, alleen de koude van de komende winter en de honger zullen ze voor ons overlaten; de zaak zou onderling worden geregeld door mensen met geld.

Op 27 april druppelde er 's middags een menigte weg uit Saint-Marcel, die brood voor twee stuivers eiste en schreeuwde: 'Dood aan de rijken!' Er werden twee paspoppen naar het stadhuis gesleept, een stelde Réveillon voor, de ander Henriot, en verbrand. Het hoofd van Réveillon verkoolde onder de

straatlantaarns, de rook steeg op naar de ramen, bleef hangen onder de rankversieringen. De ogen traanden. De magistraten stonden angstig achter de gordijnen. De as werd al modderig. Rond het plein stonden bewapende mannen van de Gardes Françaises. Met door de vuile lucht vertrokken monden brulden de vrouwen dat ze hen toch niet van de honger konden laten creperen. De soldaten schoven hen rustig opzij en spoorden hen aan terug naar huis te gaan. En toen begon het. Men wierp zich eerst op de Rue de la Cotte, waar het huis van Henriot werd vernield. Toen de poort was weggebroken, de uiteinden hingen nog in de ijzeren hengsels, stortte men zich met een kreet naar binnen. De vrouwen vlogen naar de keukens en vergaarden graan of meel in hun rokken, de mannen snoten hun neus in de wandbekleding, de kinderen pisten als padden onder de tafels, de menigte zwalkte starogend door de vertrekken, rolde vaten wijn voort en maakte zich uit de voeten in het vuur dat om zich heen begon te grijpen, spuwde op de portretten, onderuitglijdend en baggerend in een ongekennde luxe die op dat moment te gronde ging, leegde de laden, harkte de kasten, de koffers, de voorraadkamer uit. Maar het was niet genoeg.

Al sinds mensenheugenis kennen ze niets anders dan huizen van planken en aangestampde aarde, stoelen zonder strozitting, haarden zonder vuur,

klef brood om op te kauwen. De woede stijgt dan ook evenredig met de voorgenomen verlaging van het loon. De 28ste grijpt het oproer overdag om zich heen. Men komt uit alle omliggende wijken, en van de overkant van de Seine. Onderweg pikken ze de houtvlotters op, de bedelaars die onder de bruggen slapen, en 's avonds slagen ze erin zich met geweld toegang tot de Folie Titon te verschaffen. Het is de wraak van het zweet op de wijnrank, de wraak van de treinsoldaat op bolwangige engeltjes. Hier vind je de folie, ofwel de waanzin, in de Folie Titon, waar arbeid verandert in goud, waar zwart zaad muteert in suikergoed, daar waar al het dagelijkse, moeizame mensenwerk, daar waar alle smerigheid, alle ziektes, het geblaf, de dode kinderen, de rotte tanden, de vlasblonde haren, de eeltknobbels, de sores, het angstaanjagende stilzwijgen van de rest van de mensheid, al het eentonige werk, de schrijnende sleur, de vlooiën, de schurft, de aan kookketels verbrande handen, de in het donker schitterende ogen, de inspanningen, de schrammen, de spot van de slapeloosheid en de gotspe van het gajes veranderen in honing, in liederen, in miniaturen.

De menigte rent door de tuinen van de fabriek. Ze haasten zich tussen de kleine teergroene perken door, steken de Neigingrivier over via het Achtigbruggetje en komen dan klem te staan tussen de

bosschages, midden in het geheim van de rijken. Onder de grandioze gevel houden groepjes stil voor het huis en bewonderen frontons, balustrades, en ook zij ondergaan eventjes de charme en de evenwichtigheid, verbluft door het gevoel voor verhouding en symmetrie. Maar orde en schoonheid houden niet lang stand. Een soort walging bevangt de menigte. De betovering verliest haar kracht, de verhevenheid van de Folie Titon sijpelt weg tussen het grind van de binnenplaats. Nu is er alleen nog waanzin, grootheidswaan, een schedel vol gaten.

Ja, hier bij Réveillon wordt alles gefnuikt in luxe, stoffen, spiegels, instrumentjes om je te kappen, je op te maken, je de haren uit te trekken vanwege bezadigde liefdes. Ja, alles verandert in alles, het touwtje in een gordijnsnoer, het snoeimes in de chique snoeischaar, de broek in de kamerjas, de paardenzeik wordt een rij flaconnetjes. Ja, hier is de vlieg een op een latei geschilderde bij, de put is een fontein, de rotte plank een speelruimte, de kleverige turf een mooie parketvloer, de gek van de hoek een pianoles, het wijkende dak wordt een tweede verdieping en een verzameling van duizenden krotten ondergaat een gedaanteverandering en wordt een folie. Ja, de Folie Titon was erg mooi. Maar nu zouden de matrassen er hun wollen ingewanden uitkotsen en de schoenen er hun hoge hakken kwijtraken.

In een moment van duizeling slaagde een groep mannen erin een paar flessen door een neteldoek van spinnenwebben los te rukken uit de ingewanden van de aarde. De nectar van de verlichting, afkomstig uit Montesquieus kelder. De glazen tuiten sloegen stuk op de treden van het paleis en de grootste cru's werden weggeklokt in bloedende monden. Dat deed goed! Er is niets beter dan een wijn van duizend pond in je keel te laten lopen, een Château Margaux in één teug achterover te slaan. Met de gasmeter goed gevuld kwamen ze op schonkige schuiten overeind, de hersens hutspot, de masten afgebroken, een stuk in de kraag en kregelig als vaarzen. Wat er met het werk is gewonnen moet worden verspild, wat er mooi aan is geblutst, omdat alles eens moet schitteren en dan moet verdwijnen.

Zo begon op 28 april 1789 de revolutie: men plunderde het fraaie pand, men brak de ruiten, rukte de baldakijnen van de bedden, bekraste de wandtapijten. Alles werd kapotgemaakt, vernield. De bomen werden omgehakt, er werden drie enorme brandstapels in de tuin opgericht. Duizenden mannen en vrouwen en kinderen verwoestten het paleis. Ze wilden de kroonluchters laten zingen, ze wilden tussen de voiles dansen, maar voor alles wensten ze te weten hoever je kunt gaan, wat zo'n talrijke massa kan doen. Buiten stond er een meute van dertig-

duizend nieuwsgierigen. Maar ze zijn ongewapend, ze hebben alleen stokken en klinkers. En daar komen de gendarmes. De menigte ontvangt hen met een stortvloed van scheldwoorden en gefluit. Vanaf de daken regent het stenen en leitjes. De Rue de Montreuil wordt opgebroken. Wat heerlijk om koddobeiers te bekogelen met stenen! Geen enkele vrijheid kan zonder. De cavalerie rukt op tegen de menigte; de mensen deinzen in het paardenkwijl achteruit bij het zien van de blinkende sabels. Dan laden de soldaten hun geweer en schieten. Een eerste salvo doodt een boel mensen, de menigte schuift tegen de muren, kruipt waar mogelijk achter elkaar weg; vanaf de daken worden pannen gooid, er wordt gebruld. Maar de geweren worden opnieuw geladen – en schieten maar! Tientallen doden liggen verspreid over de straat. Dit is het moment dat de menigte zich in het wilde weg verspreidt. Ze rennen, ze duwen elkaar opzij, het is grote schoonmaak onder de kreunende hemel. De vrouwen krijsen naar de soldaten niet te schieten, medelijden te hebben! Een nieuw salvo, de doden stapelen zich op, de ruiters galopperen door de straten, raken de vluchters in de rug. Men spreekt over ruim driehonderd doden en evenveel gewonden. De lijken werden in de tuinen in de buurt gooid, op mestkarren, boven op elkaar. Er werden ook een paar mensen opgehangen. Vervolgens wer-

den oproerlingen gebrandmerkt en naar de galeien gestuurd. Er wordt verteld dat dit met uitzondering van 10 augustus 1792 de bloedigste dag van de hele revolutie was.

De Tombe-Issoire

De verwoesting van de Folie Titon werd als een ramp beschouwd. De minste deurknop die was verdwenen werd geteld, elke asschep, elk tangetje, het kleinste stukje losgerukt wandtapijt, de verscheurde tafellakens, de leeggeschudde hoofdkussens, de beschadigde porseleinen kopjes, de zijden jasjes die aan flarden waren, het in confetti veranderde satijn, de ontelbare linnen vesten, de negligés van mevrouw, de stapels verbrande zakdoeken, het werd allemaal nageteld, een nauwgezette inventaris waarin de cijfers zich ophopen, negenduizend pond hier, zeventuizend daar, negentienduizend pond hier, tweeënhalfduizend daar. Het aantal doden onder de bewoners van de faubourg Saint-Antoine blijft daarentegen onduidelijk, onzeker.

Twee dagen na het oproer liepen Odent en Grandin, twee commissarissen van het Châtelet, verge-

zeld van dokter Soupé, zwarte toga, tas vol scalpels, voorafgegaan door de custos van de catacomben, onder de latei door van de deur van de Tombe-Issoire. Ze daalden een naargeestige trap af en liepen vervolgens zigzag door de kille duisternis van de vroegere mijngangen. Toen ze ten slotte voor een met een hangslot afgesloten deur stonden, beving hen een wat onbehaaglijk gevoel. De twee commissarissen waren weliswaar aan misdaden gewend, maar er ging iets ongewoons uit van die sombere doolwegen. Godzijdank pantsert het beroep je, achter het masker denk je er niet meer aan, het kostuum dient als gips; daarom gingen ze aan het werk zodra de deur open was en ze de lijken zagen liggen.

In de woorden van het proces-verbaal dat diezelfde avond zal worden opgesteld, waren het achttien lijken van opstandelingen, gedood tijdens het oproer bij Réveillon, anders gezegd, het waren achttien arbeiders uit de faubourg. De doodgravers grepen hen bij de armen en de benen, de hoofden bungelden achterover, het haar veegde over de grond. Men legde ze naast elkaar. Vervolgens verdeelde Grandin onder de doodgravers kleine kaartjes waarop nummers waren geschreven. Struikelend in hun grove schoenen bogen ze zich over de doden en speldden de nummers die ze hadden gekregen op de kledingstukken. Toen de etiketten erop zaten, trokken de doodgravers zich bij de deur terug,

en begonnen de commissarissen de lichamen gewetensvol te beschrijven.

Nummer één is een man van ongeveer vijfendertig, zijn lange haar is in een *catogan* bijeengebonden, hij heeft een haviksneus en een mager, scherp gezicht. Hij heeft een jasje aan van grof laken, een rood vest met koperen knopen en een hemd van grof linnen, en hij draagt een blauwe broek en een voorschoot van tijk. Maar het doel van het bezoek is niet om een portret van de gestorvene te schetsen of zijn kleding te specificeren; de oproerlingen worden verdacht van diefstal. Hun zakken worden dus nagezocht. Odent geeft met zijn hoofd een seintje aan een doodgraver achter hem, die meteen weet wat dat betekent. Het is een lange rij lijken. Ze zijn hard en koud, het zijn achttien paspoppen die daar op de grond van de kelder liggen. De doden zijn hier in de meerderheid. De doodgraver doet wat hem gevraagd wordt, loopt tussen de lichamen door, bukt en trekt de zak van het voorschoot binnenstebuiten, niets.

Vervolgens wordt er een lijst opgesteld van de verwondingen en de doodsoorzaken. Soupé doet zijn tas open, pakt een scalpel, een tang en zijn schaar. Hij knipt de kleding open, maakt de wond vlug schoon en trekt met behulp van haken de randen ervan weg. Het hemd van de overledene is overdekt met bloed. Zijn ingewanden puilen uit zijn zij naar buiten.

Ze gaan verder. Nummer twee. Een jongen van zestien. Zijn lange haar in een paardenstaart, wipneus, getaand gezicht. Zijn kleren: hetzelfde jasje van grijs laken, hetzelfde katoenen vest, dezelfde koperen knopen, maar niet allemaal eender, hetzelfde voorschoot met bovendien wollen sokken. Nog eens geeft Odent een seintje, de kraai bukt, duwt zijn grote mannenhanden in de zakken van de jongen. Niets. Maar het slaapbeen is gebroken en het achterhoofsbeen kapot. Wat betekent dat de klappen van achteren kwamen, dat zijn schedel met de sabel of de bajonet is ingeslagen.

En voort gaat het. Nummer drie is twintig. Een mooie jongen van een meter zeventig met warrige kastanjebruine haren. Hij heeft een jasje en een vest van wol aan. En hier geldt net als voor alle anderen dat de wol *grof* is en het linnen *grof*, dat de knopen *niet allemaal eender* zijn en het jasje *waardeloos* is; en het zijn ook dezelfde armzalige stoffen: laken voor het jasje, linnen voor het hemd, katoen voor het vest, serge voor de broek, wol voor de sokken of de sloffen, koper voor de knopen, en het zijn ook dezelfde armzalige werk- of armoedekleren: leren broek, lakens jasje en linnen voorschoot. En weer niets in de zakken, maar wel een grote wond boven het oog en een gapend voorhoofsbeen waar stukjes hersenen en bloedklonters aan hangen.

Ze gaan naar nummer vier. Hij heeft een rond

poppengezicht. Zijn haar van achteren bijeengebonden. Een korte brede neus. Hij draagt grijs laken, een hemd van zelfgesponnen linnen, een neteldoekse das, een vest van grof laken. De doodgraver fouilleert de dode. Grandin trekt zijn wenkbrauwen op; zijn ogen schitteren achter zijn bril. Er vallen een paar druppels van het stenen plafond; het is een beetje te koud, er kriebelt iets in de keel van de commissaris, hij had zich warmer aan moeten kleden. De doodgraver draait zich om, haalt zijn schouders op, de zakken zijn leeg.

Hij stapt over het lijk heen en gaat naar nummer vijf. Weer een jongeman van twintig. Weer bruin haar en een rond gezicht. Weer kleren van grof linnen, grijs laken en wollen sokken. En opnieuw lege zakken. Maar een behoorlijke wond in zijn gezicht en een ingeslagen achterhoofd. De doodgraver loopt om het lijk heen, struikelt en stapt op een hand, zoekt steun op de borst van de dode en komt overeind, een lichtcirkel valt wit op het gewelf. En de litanie gaat voort, nummer zes, nummer zeven, nummer acht, nummer negen en tien en elf en zo door tot achttien: haviksneus, lang gezicht, donkerbruin haar in een paardenstaart, en daarna de plunje, olijfgroen lakens vest gevoerd met serge, linnen hemd. Er zijn heel wat paardenstaarten, wollen sokken, open borstkassen, wonden onder de oksels en gebroken schedels. Er zijn heel wat lege zakken.

Maar op de achttien doden van Montrouge is geen duit te vinden. Alle zakken waren binnenstebuiten gehaald, en er waren alleen maar oude tabaksbuilen, een sleuteltje en een paar armzalige gereedschappen aangetroffen. Dat is alles. Geen *horloge in het vestzakje* te bekennen.

Op zondag 3 mei gingen Louis Petitanfant, schoorsteenveger, en Louise Petitanfant, kamermeisje, op weg naar Montrouge in plaats van rustig over de Seinekades te dwalen of een spelletje kaart te spelen. Het was zacht weer. Ze liepen een hele tijd over de Rue Saint-Jacques en vervolgens de Rue du Faubourg Saint-Jacques, langs het Observatorium, kregen smerige voeten, liepen rechtdoor, almaar rechtdoor over de Chemin du Bourg-la-Reine, met aan weerskanten velden tot aan de stadspoorten. Van tijd tot tijd nam Louis zijn hoed af en veegde over zijn voorhoofd. Ze liepen in stilte. Toen ze eenmaal de Charité voorbij waren, kwamen ze bij de Tombe-Issoire. Daar moesten ze wachten tot de custos hun opendeed; ze bleven netjes voor de deur staan. Louis had zijn hoed in de handen. Ze zwegen. Toen kwam de custos terug en gaf hun een teken mee te komen. Ze liepen log de trap af, steun zoekend bij de muren. Het was donker en vochtig, de lamp gaf niet genoeg licht. Ten slotte stonden ze voor de deur van de catacombe. De custos draaide de sleutel om in het hangslot.

Het was een grote donkere zaal, de lijken lagen op hun rug, het stonk; Louise bracht haar schort naar haar gezicht. De custos zei dat ze door moesten lopen, hij had niet veel tijd. Ze gingen heel voorzichtig langs de rij doden, onderwijl een blik op die onbekende gezichten werpend, sommige leken te slapen, andere zagen al angstwekkend groen. Zonder het zichzelf te bekennen hadden ze de hoop gekoesterd dat ze hem hier niet zouden vinden, dat hij ergens anders had geslapen en over een paar dagen weer thuis zou komen. Maar bij nummer vijf bleef Louise staan. Ze wees. Ze bekeken het lijk goed. Doden hebben zo'n ander gezicht! Zijn hoofd was naar links gedraaid, zijn lippen waren stijf; een deel van zijn gezicht verdween in een afschuwelijke grijns. Onder zijn snorharen zagen ze het parelmoer van zijn tanden. Men had zijn ogen gesloten. Hij had niet meer het zachte gezicht dat ze van hem kenden, maar de fletsgele lakense kledij was wel degelijk van hem; een voorpand van zijn jasje was opengeslagen en Louise herkende de voering die ze zelf van stukken linnen in elkaar had genaaid. En dan was er de broek van grijs laken, de wollen sokken, ja, hij moest het wel zijn, ondanks die ingeslagen schedel en de vreselijke grijns die zijn gezicht openreet.

Toen ze buiten stonden en weer op weg gingen, keken ze elkaar onder het lopen niet aan. Louise

had haar klompen uitgetrokken, hield ze in haar hand. Toen ze door de stadspoort kwamen, zei ze bij zichzelf dat ze het gezicht van haar dode broer nooit zou vergeten, zijn naar achteren getrokken lippen, dat masker. En het viel haar in dat ze hem niet had gekust en dat deed haar enorm veel verdriet. En toen bracht ze zich een herinnering te binnen, of liever een aantal herinneringen die met elkaar samenhangen en in haar hoofd een soort refrain vormden, dat haar aan haar kindertijd deed denken. Het was op de leeftijd dat je ver van huis begint te gaan, je vrijheid ontdekt, en ouders bang zijn dat ons iets overkomt. Met haar broers had ze piepkleine hutjes gebouwd aan de overkant, op de wallenkanten van de Port au Bled. Het waren drie piepkleine optrekjes van rolstenen, modder en oude planken; zo klein dat ze moesten kruipen om erin te komen, en dan nog zo voorzichtig mogelijk om de afgekapte boomtakken niet van het dak te duwen. Een van de eerste die ze bouwden was van haar geweest, het hutje van Louise. Ze hadden er een paar rivierstenen met een vreemde vorm verzameld, dingetjes bij elkaar geraapt om huisje te spelen. Even verderop, richting Place de Grève, lag een zacht glooiende helling, afgezoomd met essen. En daar luiden in haar herinnering de klokken. Er staat wat wind en de klokken luiden; het wordt nacht. De zon zakt. Ze ziet de laatste stralen tussen de bo-